

Białyński, Grzegorz

"Historia Kaszubów w dziejach Pomorza", T. I: "Czasy średniowieczne", Gerard Labuda, Gdańsk 2006 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1, 122-123

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, t. I: Czasy średniowieczne, napisał Gerard Labuda, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2006, ss. 536

Historia Kaszubów to kolejna ważna inicjatywa wydawnicza nestora polskich historyków Gerarda Labudy. Inicjatywa dla niego osobiście bardzo istotna, bo odnosząca się do dziejów jego małej Ojczyzny. Prezentowany tutaj tom stanowi zapowiedź większej, trzytomowej całości. Sam autor, jak pisze w przedmowie, chciał wydać syntezę w ujęciu popularyzacyjnym doprowadzonym do współczesności. Szybko jednak okazało się, że istniejący stan badań nie pozwala na taką syntezę. Stąd pojawił się nowy pomysł opracowania krytycznego obejmującego tylko okres średniowiecza, natomiast pozostałe dwa tomy mają wyjść spod pióra innych znawców Kaszub – Zygmunta Szultki oraz Józefa Borzyszkowskiego.

Gerard Labuda wychodzi z założenia jedności etniczno-językowej całego Pomorza, rozumianego w granicach między dolną Odrą aż do ujścia Wisły, z wyłączeniem Kociewia i Krajny. Nazwa „Kaszuby” (do tej pory nie rozwiązana etymologicznie) pojawiła się najpierw na Pomorzu Zachodnim (w połowie XIII w.), jednak w miarę germanizacji imię Kaszubów przesunęło się na wschód, w ten sposób na przełomie czasów średniowiecza i nowożytnych ugruntowało się w stosunku do Pomorza Wschodniego. Istotnym zdaje się być też rozróżnienie między Pomorzem a Kaszubami, gdyż zrazu Kaszubi byli tożsami z Pomorzanami, jednak wraz z procesami germanizacyjnymi i napływem innych grup etnicznych pojęcie Pomorzan nabiera znaczenia szerszego, wielonarodowościowego. Wreszcie po utracie własnej państwowości w XIII w. Kaszubi przestali być gospodarzami tej ziemi i byli tylko jedną z grup etnicznych ją zamieszkujących.

Pracę otwiera przegląd źródeł i dotychczasowej historiografii poświęconej Kaszubom, pozwoliło to autorowi na wydzielenie pięciu kategorii dotychczasowego ukazywania historii Kaszubów: 1) „teutonizacji” (od XVI do połowy XX w.), 2) „kaszubizacji” (okres międzywojenny), 3) „brandenburgizacji” (XIX–XX w.), 4) „polonizacji” (XIX–XX w.) i ostatnio znowu 5) „kaszubizacji”. W rozdziale drugim ukazano genezę Kaszubów, której zdaniem autora należy szukać na przełomie V/VI stulecia, kiedy na Pomorzu osiadła ludność z Polski Środkowej. Przy tym w sporze między zwolennikami teorii autochtonicznej i allochtonicznej praojczyzny Słowian, autor staje zdecydowanie i bez większych wątpliwości po pierwszej stronie. W rozdziale następnym omówiono okres „pierwszego podboju piastowskiego” Pomorza w drugiej połowie X w. (według Labudy dopiero w latach 967–972) i następnie zaczątki państwowości kaszubskiej w XI w. (przyjmując „niepiastowskie” pochodzenie miejscowych książąt). W kolejnym rozdziale autor skupił się na ukazaniu „drugiego podboju piastowskiego” w czasach księcia Bolesława Krzywoustego i na akcji chrystianizacyjnej św. Ottona z Bambergii. W rozdziale piątym w zainteresowaniu autora znalazła się wreszcie część wschodnia Pomorza, a dokładniej korzenie i początki księstwa kaszubsko-kociewskiego (do 1220 r.). Opowiedział się on za stanowiskiem, że książęta tej dzielnicy byli samodzielnymi władcami, zobowiązanymi jednakże do świadczeń trybutarnych i militarnych na rzecz pryncepsów krakowskich, tak jak wcześniej (do 1181 r.) książęta zachodniopomorscy.

Dalsze dwa rozdziały traktują o: przejęciu księstwa kaszubsko-lucickiego (zachodniopomorskiego) przez Duńczyków a następnie Marchię Brandenburską; oraz o kolonizacji miast i wsi na prawie niemieckim Pomorza Zachodniego i jego powolnej germanizacji (paradoksalnie był to czas, kiedy pojawia się nazwa Kaszubów). Szeroko, także w dwóch rozdziałach, potraktowane zostały kwestie wydarzeń wewnętrznych i zewnętrznych (w tym np. problem krzyżacki) w czasach rządów księcia Świętopełka (do 1266 r.). W kolejnym rozdziale omówiono politykę jego następcy – Mściwoja II, w której już wyraźnie dominował wątek „kociewski” nad „kaszubskim”, czego przejawem

była powolna likwidacja samodzielności księstwa i jego przekazanie księciu wielkopolskiemu Przemysłowi II. Rozdział XI traktuje o trudnym okresie 1294–1310, w którym wielokrotnie zmieniali się władcy księstwa kaszubsko-kociewskiego, a ostatecznie zostały one zdobyte zbrojnie przez zakon krzyżacki. O rządach krzyżackich traktuje rozdział następny (do 1454 r.), oczywiście autor stara się ukazać i wydobyc przede wszystkim wątki „kaszubskie”. W rozdziale XIII Gerard Labuda powrócił do dziejów Pomorza Zachodniego, a zwłaszcza jego stosunków z Brandenburgią i Polską (do 1414 r.). Okres ten oznaczał, w przeciwieństwie do wschodniej części Pomorza, zejście Kaszubów z widowni życia społecznego i kulturalnego. Wątek zachodniopomorski znajduje swoje zakończenie w rozdziale XIV, w którym ukazano przewyciężanie zwierzchności lennej księstwa zachodniopomorskiego od Marchii Brandenburskiej i jednocześnie, nieudane próby zbliżenia się do państwa polskiego (w efekcie Pomorze staje się lennem cesarza niemieckiego). Rozważania te zamyka śmierć Bogusława X (1523).

Pracę kończą dwa rozdziały poświęcone dziejom Prus Królewskich (do 1525 r.), w których autor starał się wykazać aktywny, choć nie wiodący, udział miejscowej ludności w zachodzących przemianach i wydarzeniach (zwłaszcza w rozdziale ostatnim). Z uwag szczegółowych nadmienię, że autor nie uwzględnił ważnej rozprawy Beaty Możejko *Czynsz gdański w polityce Kazimierza Jagiellończyka i jego synów (1468–1516)*, Gdańsk 2004, w której szczegółowo przedstawiono problem wpływu wypłacanego królowi polskiemu czynszu gdańskiego na jego politykę, szczególnie w kontaktach ze szlachtą Prus Królewskich.

Pracę uzupełniają kilkadziesiąt interesujących ilustracji (kopii dokumentów, pieczęci, herbów, map itd.) oraz indeks autorów. Szkoda, że autor nie dokonał ogólnego podsumowania swoich rozważań, choć tę rolę może spełniać obszerne streszczenie w języku niemieckim. W książce nie ma też tradycyjnego aparatu naukowego (przypisów, bibliografii), jednak po każdym z rozdziałów znajdujemy obszerny komentarz. Zawiera on informacje o podstawowych źródłach (drukowanych) oraz krytyczne omówienie dotychczasowej literatury, jak też szczegółowe rozważania dotyczące problemów spornych. Takie ujęcie obok niewątpliwiej oszczędności miejsca, ma jednak swoją wadę, mianowicie liczne powtórzenia. Zdarzają się również błędy korektorskie (przykładowo rodzina Magowski, zamiast Mgowski) i pomyłki (ród Wyszeliców zamiast Wajsylewiczów, s. 294).

Nowa praca Gerarda Labuda spotka się niewątpliwie z należnym jej ciepłym przyjęciem, zainteresowanie powinna wzbudzić również wśród badaczy ziem pruskich zwłaszcza w kontekście pewnych zbieżności dziejów Kaszubów z dziejami Prusów, jak też zauważalnej migracji tych ostatnich na Pomorze. Podobne zainteresowanie powinny budzić następne, zapowiadane tomy, choćby w związku z narzucającymi się porównaniami dalszych losów Kaszubów z losami Mazurów i Warmiaków.

Grzegorz Białuński